

**UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO
PRAHA**

Bakalářské kombinované studium

2009 – 2012

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Monika Sapíková

Vzdělávání Romů v kulturně-historickém kontextu

Praha 2012

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Radomír Havlík, CSc.

JAN AMOS KOMENSKÝ UNIVERSITY PRAGUE

Bachelor / Combined (Part time) Studies

2009 – 2012

BACHELOR THESIS

Monika Sapíková

Education of Romanies in the cultural-historical context

Prague 2012

The Bachelor Thesis Work Supervisor: Doc. PhDr.

Radomír Havlík, CSc.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 19. 3. 2012

Monika Sapíková

Poděkování

Chtěla bych poděkovat Doc. PhDr. Radomíru Havlíkovi, CSc. za odborné rady, spolupráci a podnětné připomínky k mé bakalářské práci.

Anotace

Bakalářská práce pojednává o historii a kultuře romského národa. O jeho vzdělávání a prospěšnosti asistentů pedagoga pro romské žáky na základních školách. Popisuje řečovou výchovu dětí v romské rodině. Poukazuje na jazykovou bariéru romských žáků a představuje pojmový svět žáků vstupujících do první třídy základní školy. Naznačuje, jak použít romský jazyk k upevnění sebevědomí žáků, a uvádí vhodnou romskou literaturu pro žáky základních škol. V bakalářské práci dále píše o vývoji funkce pedagogického asistenta na základní škole, jeho povinnostech a kritériích, která musí splňovat, o jejich vzdělávání.

Klíčové pojmy

Bilingvismus, historie, integrace, jazyková bariéra, kultura, pedagogický asistent, romská literatura, romský jazyk.

Annotation

The Bacheror Thesis Work is about the history and culture of Romany nation. About its education and the utility of pedagogic assistant for Romany pupils at the primary schools. It describes a speech education of children in the Romany family. It revers to the language barrier of Romany pupils and introduces the conceptual word of pupils entering the first grade of the primary school. It suggests how to use Romany language to strengthen the self-confidence of pupils and provils a suitable Romany literature for pupils of the elemetary school. In the bacheror thesis work I wrote about the development of fiction of a pedagogic assistant at a primary school, its duties and about the criteria that must be met and about its education.

Key words

Bilingualism, history, integration, language barrier, culture, pedagogic assistant, Romany literature, Romany language.

OBSAH

Úvod.....	- 9 -
1. Historie.....	10
1. 1 Historie Romů na území ČR.....	10
1.2 Holocaust Romů.....	12
1.3 Historie romského vzdělávání.....	13
2. Romská kultura a tradice.....	15
2.1 Romové a hudba.....	15
2.2 Romské tradice v rodině.....	15
2.3 Tradiční romská řemesla.....	17
2.4 Světový romský festival Khamoro	18
2.5 Romské kongresy.....	20
3 Požadavky naší společnosti a životní styl Romů.....	22
3.1 Romský jazyk.....	22
3.2 Výchova a řečová výchova v romské rodině.....	24
3.3 Bilingvismus Romů.....	25
3.4 Pojmový svět žáků vstupujících do prvních tříd.....	26
3.5 Škola a rodiče.....	28
3.6 Využití romského jazyka k upevnění sebevědomí žáků.....	28

3.6.1 Romská literatura pro žáky základních škol.....	29
3.6.2 Učebnice psané v romštině.....	29
3.6.3 Romští autoři vhodní pro žáky základních škol.....	30
3.6.4 Beletrie v romštině pro žáky základních škol.....	31
3.7 Umístování romských dětí do zvláštních škol.....	33
4 Pedagogický asistent.....	36
4.1 Vznik a vývoj funkce pedagogického asistenta.....	36
4.2 Role pedagogického asistenta.....	38
4.3 Vztah pedagogického asistenta k ostatním členům pedagogického sboru.....	39
4.4 Vzdělávání asistenta pedagoga.....	39
4.5 Organizace podporující činnost pedagogického asistenta.....	40
4.6 Platové zařazení a přímá pedagogická činnost asistenta pedagoga.....	41
5 Romové v současném české vzdělávacím systému.....	43
5.1 Statistické údaje.....	43
5.2 Romové v českém vzdělávacím systému.....	45
Závěr.....	47
Seznam použité literatury.....	48

ÚVOD

Názory i přístupy ke vzdělávání Romů jsou různé. Romové mají za sebou pohnutou historii, a proto jsou nedůvěřiví.

Bakalářská práce pojednává o historii a kultuře Romů. Multikulturní tematika zejména ve vztahu majority k Romům je stále aktuální. Takřka každý má potřebu se k této otázce vyjádřit. Jazyková bariéra Romů a zejména žáků vstupujících do školy je velkým problémem, stejně jako názory rodičů na školu. Jejich vnímání hodnot je jiné. Romský jazyk a jejich kultura je důkazem sounáležitosti se skupinou.

V případě majority, romštiny, vzdělání a rodiny jsou zde uvedeny obecné informace. Například jaký je jazyk Romů, jejich vzdělávání, přínos pedagogického asistenta a charakteristika romské rodiny.

Úspěšná integrace Romů s majoritním obyvatelstvem je dlouhodobý proces, který je vázán na výchovu a vzdělání Romských dětí.

1. HISTORIE

1.1 Historie Romů na území ČR

U Romů není žádná vlastní psaná historie, a proto romisté hledají u dobových kronikářů. Tyto informace nejsou úplné, objektivní ani nezájaté. První zmínky o Romech na našem území se uvádí v kapitole z kroniky Dalimilovy – *O Karbasiech pokoutných*. Další zmínku najdeme v *Obrazech z dějin národa českého* od Vladislava Vančury. V *Popravčí knize pánů z Rožmberka* z roku 1399 najdeme další spornou zmínku o Romech. Roku 1417 procházela naším územím skupina, o které najdeme záznamy i v jiných zemích, kterými procházela. Tato skupina, více než tři set členná, měla ochranné listiny, které jim zaručovaly příznivé přijetí. Podobný glejt vystavil i císař římský a král český Zikmund Lucemburský roku 1423. Glejty zaručovaly předákům skupin pravomoci nad vlastními lidmi a ochranu na dalších cestách.

Od poloviny šestnáctého století se postoj vůči Romům mění i na našich územích. Katolická církev poukazovala na chování cikánů – byli exkomunikováni z církve. Císař Karel IV. nařídil tvrdé stíhání a trestání Romů. A nejen to, ale i tresty pro ty, kteří by jim poskytli pomoc. Marie Terezie se pokusila o vstřícnější postoj. Takzvaní regulovaní cikáni dostali povolení k pobytu, ale jejich pobyt na daném území byl přísně kontrolován. I syn Marie Terezie Josef II. pokračoval v osvíceneckém přístupu.

V druhé polovině osmnáctého století se řada romských rodin začala usazovat dobrovolně. V první polovině devatenáctého století se rozrůstali romské usedlosti, Romové začali přivykat majoritní společnosti. Své domky stavěli mimo hlavní zástavbu – cikánské tábory. Za první republiky byly Romové prohlášeni za svébytnou národnostní menšinu.

Mezi červnem 1928 a srpnem 1929 bylo téměř čtyřicet tisíc Romů starších čtrnácti let zaevidováno a dostali „cikánské legitimace“. Postupem času byly vydány všem Romům na území republiky, čímž se vylučovali z občanské společnosti. Kočovní Romové museli žádat o kočovnický list. Roku 1926 Užhorodští Romové postavili školu. Na stavbu školy přispěl prezident Masaryk. Na konci třicátých let se do Československa uchýlila řada romských rodin, které prchali z Německa a Rakouska. Na konci roku 1939 nařídilo protektorátní ministerstvo vnitra, aby se Romové usadili do dvou měsíců. Ti, kteří se nepodřídili, byli umisťováni do pracovních táborů. Romové z Čech do tábora v Letech u Písku, moravští do Hodonína u Kunštátu. V roce 1942 sběrné tábory a od 1. 8. 1942 tábory cikánské. Osud Romů za druhé světové války byl velmi tragický.

Krátce po válce se Romové stěhují do pohraničí. Vláda osídlování pohraničí podporovala. V padesátých letech se komunistický režim hodlá s cikánskou otázkou vypořádat. Roku 1958 byl schválen zákon č. 74 o trvalém usídlení kočujících osob. Období od roku 1958 ukazuje, že socialistická společnost je schopná v krátkém čase úplně zlikvidovat cikánskou otázku jako společenský problém. V případě skutečných kočujících Romů probíhalo usazování radikálními metodami. Policie střílela koně a uřezávala kola maringotkám. Stát jim poskytl byty. Romům bylo hmotné zázemí cizí. V komunistickém režimu byly Romové pod vlivem silných asimilačních tlaků.

V roce 1900 byl zřízen vládní výbor pro cikánské obyvatelstvo. Hlavním úkolem výboru bylo zapojit do pracovního procesu všechny práceschopné Cikány a zničit romské osady a rozptýlit či přesídlit jejich obyvatele. Úředníci se domnívali, že zlepšením materiálních podmínek se změní i mentalita Romů a jejich způsob života se přizpůsobí většině.

S příchodem Pražského jara v roce 1968 dochází k emancipačnímu hnutí mezi Romy. V době normalizace se k problematice Romů vyjádřila i Charta 77. Důvodem je porucha většinové společnosti. V sedmdesátých

a osmdesátých letech se romská populace segreguje. V osmdesátých letech přetrvává stejný přístup.

S příchodem změn v roce 1989 se znovu probouzí emancipační hnutí. Romové odmítají být pasivní, zakládají politické strany a hnutí. S příchodem tržní ekonomie se nekvalifikovaní Romové znovu dostávají na okraj společnosti. Nezaměstnanost dosahuje až 75 %. Romské děti se ve školách nedozvídají nic o své kultuře a historii.

1.2 Holocaust Romů

Cikánský tábor byl v Osvětimi zřízen v roce 1943 a nacházel se v úseku BII tábora. Osvětim II – Březinka (Auschwitz II – Birkenau). V táborové evidenci bylo zachyceno 20 923 osob. Vězňové byli označeni černými trojúhelníky jako takzvaní asociálové. Romové v cikánském táboře rychle umírali vlivem nelidských životních podmínek, hladu, nemocí a týrání. Někteří, zvláště těhotné ženy a dvojčata, byli vystaveni zrůdným pokusům dr. Mengele. Jedinou nadějí na přežití byl transport do jiných koncentračních táborů. K transportům docházelo v roce 1944 v souvislosti s postupující frontou, kdy byli práceschopní Romové deportováni do koncentračních táborů hlouběji v německém vnitrozemí. Staří lidé a matky s dětmi byli jako práce neschopní ponecháni v Osvětimi a v noci z 2. na 3. srpna 1944 byli v počtu 2 897 osob, včetně mnoha set vězňů z českých zemí, nahnáni do plynových komor a zavražděni. Jejich těla byla spálena v jamách nedaleko krematoria, které v těch dnech nebylo v provozu. Většina Romů deportovaných do Osvětimi a jiných táborů z Protektorátu Čechy a Morava své věznění nepřežila. Počet obětí se dá těžko určit, jisté je, že do českých zemí se po válce vrátilo 583 bývalých romských vězňů. Tak byla jako celek zlikvidována skupina českých Romů, do níž řadíme i Romy žijící na Moravě. Celkově věznění v takzvaném cikánském táboře v Osvětimi – Březince nepřežilo téměř 20 000 Romů a Sintů z různých zemí. Celkový počet romských obětí druhé světové války se pohybuje v rozmezí 250 000 – 500 000 osob.

Denní režim v koncentračním táboře:

4:00 – budíček, minimum času na hygienu

snídaně: 0,5 litru čaje nebo kávy bez cukru

sčítání vězňů

děti odebrány do takzvaných mateřských škol

6.00 – 17.00 – práce (často bezúčelná – např. přehazování kamení)

oběd: polévka

večeře: chleba, čaj nebo káva

Jídlo bylo nedostatečné, veškerou činnost doprovázelo bití a nadávky. Nedostatek pitné nezávadné vody. Vězni byli velmi vyčerpaní. Psychická a fyzická zátěž znamenala hlubokou depresi, pasivitu a určité smíření s osudem.

1.3 Historie romského vzdělávání

Příchod Romů do Evropy nelze přesně určit. Dá se datovat od 14. století. Tehdy začalo po Evropě putovat společenství lidí, které se od ostatních lišilo osobitým způsobem života, vlastním jazykem a nepřizpůsobivostí vůči většinovému obyvatelstvu. Romové se v různě velkých komunitách pohybovali po celé Evropě. Díky svému kočovnému životu bylo pro ně jakékoli vzdělání nemožné. Až za vlády Marie Terezie (1740 – 1780) se pokusila některá panství o vstřícný postoj a někteří Romové dostali povolení k pobytu. V osvíceneckém přístupu pokračoval i syn Marie Terezie Josef II. Ten vydal nařízení roku 1782, ve kterém kladl důraz na školní docházku romských dětí, vyučení romské mládeže a povinnou návštěvu bohoslužeb. Zde je první pokus o vzdělání

romského obyvatelstva. Bohužel, tato snaha nenašla u romských obyvatel ani sebemenší odezvu. Děti i nadále přebíraly znalosti a zvyky pouze od svých rodičů. Ti neměli o jakékoli vzdělání svých dětí zájem. Tento stav se v zásadě neměnil. Před první světovou válkou byli téměř všichni romští dospělí negramotní.

Za první republiky začala platit povinná školní docházka. V roce 1926 dokonce vznikla romská škola v Užhorodě. Absence dětí ve škole však nebyla nijak trestána. Pohled rodičů na školní docházku byl v zásadě negativní a nikam nevedoucí. Proto většina rodičů své děti do škol neposílala a ony přebíraly znalosti a zvyky od negramotných rodičů.

Po roce 1948 se absence ve škole přestala tolerovat. Tresty za nedodržení této povinnosti byly finanční pokuty, policejní zákroky a mohly vést až k odebrání dětí a předání do výchovných ústavů. Ani tyto sankce Romy ke vzdělání nepřinutily.

Před rokem 1989 vznikaly takzvané spádové školy. Na okrajových částech měst vznikala romská ghetta, romské děti chodily do okolních škol. Romů byla ve třídě většina, a proto se musela řešit jejich převaha – část romských dětí byla převedena do zvláštních škol.

V dnešní době dobře víme, že je nutné, aby sami Romové pochopili, jak potřebné je vzdělání, a sami se snažili svou situaci zlepšit.

2 ROMSKÁ KULTURA A TRADICE

Romové mají v krvi rytmus, a proto jsou skvělí hudebníci a tanečníci. Většina Romů také krásně maluje, vyřezává ze dřeva nebo modeluje z hlíny. Romští hudebníci jsou zvláštní skupinou řemeslníků a spolu s kováři nejváženější skupinou mezi usedlými Romy. Hráli hlavně na svatbách, pohřbech a rodinných oslavách. Pokud žijí ve městě, hrají v kavárnách a vinárnách. Dnes hrají ve skupinách, které jsou amatérské, ale i profesionální. Tuto profesi se chlapci učí od dětství. Zůstaň tam, kde se zpívá – d'áblové zpívat nedovedou (romské přísloví).

2.1 Romové a hudba

Romské kapely hrají v typické sestavě, kterou tvoří primáš – první houslista, kontráš – violista, cimbalista a basista, někdy i klarinetista. Občas používají i violoncello, saxofon a harmoniku – akordeon. Mladší chlapci tvoří své vlastní kapely, kde převažují kytary, bicí, trubka nebo saxofon. Jejich repertoár tvoří písně slovenské, maďarské, české a moravské, ale i dobové hity a romské písně – čardáše. Většina romských hudebníků nezná noty, hrají podle svého citu a sluchu.

2.2 Romské tradice v rodině

Základem romské komunity je širší rodina, zvaná *familija*, která se od dnešních západních rodin liší zejména soužitím několika generací. Každá rodina poskytuje všem svým členům ochranu, ekonomickou a sociální podporu, ale hlavně pocit sounáležitosti. Romové se s rodinou identifikují a má pro ně zásadní význam. Každý člen podléhá přísným pravidlům a přijímá

kulturní a etické hodnoty své rodiny. Nejtěžším trestem je vyloučení z komunity, neboť bytost vycházející z tak vnitřně soudržné a propojené skupiny není schopna se sama uplatnit, někdy ani přežít. Tradiční romské rodiny jsou přísně patriarchální a muž je vždy postaven v rodinné hierarchii výš než žena, a to i tehdy, když svým chováním porušuje pravidla společenství. Pro ženy platí vždy přísnější pravidla než pro muže. Postavení obou pohlaví roste úměrně s jejich věkem. U ženy je to ovlivněno i počtem dětí – čím víc dětí, tím víc úcty. Postavení ženy se zvyšuje úměrně s počtem dětí. Děti se považují za bohatství rodiny, což je dodnes viditelné ve srovnání se společností naší – zatímco český národ prý pomalu vymírá, v romské komunitě dětí neustále přibývá. Pokud je žena neplodná, může ji muž i přes svátost manželství opustit. Když má žena jenom dvě nebo tři děti, není to pro Romy ještě žádná matka. Celkově mají Romové velmi hezký vztah ke starým lidem, kterých si váží a prokazují jim úctu. Na rozdíl od našich běžných praktik jen stěží nalezneme romskou babičku nebo dědečka v domově důchodců.

Romové mají své obřady: narození dítěte, sňatek nebo úmrtí člověka jsou zlomové okamžiky v životě celé komunity, která se aktivně účastní všech četných rituálů a zvyků, které jsou s nimi spojeny. Základní rysy těchto jednotlivých obyčejů jsou si u různých rodových skupin velmi podobné, což je dané dlouholetou tradicí, ale přesto se v určitých prvcích díky odlišným normám a postojům jednotlivých rodin liší. Jsou výrazem lidských vtaů, životních postojů a etických norem romského společenství.

Romské zvyky jsou například:

- pokud něco v romské domácnosti spadne na zem, vyhodí se to
- nikdy se nedojídají zbytky
- vždy se nechá trocha jídla na talíři, aby Rom nevypadal jako hladovec
- při vaření mají na hlavě šátek kvůli vlasům, pokud do jídla spadne vlas, je jídlo na vyhození

- ženy musí vařit čisté a musí mít dobrou náladu, aby chmury nepřenesly na strávníky

2.3 Tradiční romská řemesla

K typickým romským dovednostem patří zpracování dřeva. Z toho vzniklo korytářství, košíkářství a výroba košťat. Tato řemesla provozují dodnes.

Tradiční romská řemesla byla:

- kotlářství
- kovářství
- košíkářství
- řetězářství
- zvonařství
- korytářství
- výroba košťat

Romové je provozovali po staletí až donedávna. Na vesnicích byla tato řemesla potřebná až do padesátých let minulého století, kdy vznikla zemědělská družstva. Z Romů se stali nekvalifikovaní dělníci na státních statcích a stavbách.

Kotlářství je zpracování kovů. Vyráběli kotlíky, kotle, pánve, talíře či konve technikou vyklepávání a vytepávání. Dělali i opravářské práce – záplatování a cínování starých kotlů, kbelíků a hrnců.

Kovářství je nejstarší a nejtypičtější řemeslo. Vyráběli hřebíky, podkovy, kramle, motyky a kování. Měli přenosní dílny a pracovali vkleče. V dnešní době jsou někteří Romové uměleckými kováři.

Ve zvonařství využívali kovářských zkušeností. Odlévali zvony, ale i sponky, spínadla, náhrdelníky a prsteny.

Korytářství bylo výsadou pouze rumunských Cikánů. Vyráběli velká i menší koryta, dřevěné mísy, válečky, lžice a naběračky.

Košíkářství, výroba opálek a košťat byla brána jako přivýdělek usedlých Romů. Vyráběli dva druhy košťat – kulatá a plochá.

Hudební nástroje vyrábějí někteří Romové ještě dnes. Klasickým hudebním nástrojem je grumla, dále vyrábí housle, violy, basy a cimbály.

Koňské handlířství je specifický způsob obživy u skupiny Lovárů, kteří měli výborné znalosti koní. Zákazníka na tržišti oklamali tím, že staršího koně po „drobných kosmetických úpravách“ (obroušení, úprava srsti a kopyt) vydávali za mladšího a tak ho prodali draž. Tento nepoctivý obchod vykonávali pouze kočovní Romové.

2.4 Světový romský festival Khamoro

Tento festival se koná od roku 1999 a pořádá ho občanské sdružení SLOVO 21, založené ve stejném roce v Praze. Sdružení se zaměřuje na boj proti rasizmu a xenofobii, ochranu lidských práv, podporu vzdělání a integraci menšin. Festival je podporován vládou České republiky. Loňský ročník se konal pod záštitou bývalého pražského primátora Pavla Béma a exministra a bývalého zmocněnce pro lidská práva Michaela Kocába. Programu se účastní

romští umělci z celého světa. Nejsledovanější částí programu je defilé účinkujících v centru Prahy. K programu patří i odborné semináře.

Program letošního ročníku

Neděle 27. 5. 2012

18:00 Klub Kostel – rekonstrukce romských křtin

Pondělí 28. 5. 2012

14:30 Radniční klub Staroměstské radnice – tisková konference

17:00 Pocta romskému básníkovi a prozaikovi Vladu Oláhovi

20:00 Retro – koncert současné romské hudby (Mec Yek/Belgie)

Úterý 29. 5. 2012

17:30 Lyčkovo náměstí – módní přehlídka – Osmany Laffita Couture,
Jaro/Léto 2012 „CORAZON GITANO"

21:00 Jazz Dock – koncert Gypsy jazz (Fapy Lafertin/Belgie – Nizozemí)

Středa 30. 5. 2012

17:00 Galerie Novoměstské radnice – vernisáž výstavy romských řemesel

18:00 Ateliér ND, Anenské náměstí – divadelní představení Můj soused, můj nepřítel

21:00 Jazz Dock – koncert Gypsy jazz (Sonnekai/Německo – Nizozemí)

Čtvrtek 31. 5. 2012

12:00 Můstek – defilé účinkujících v centru Prahy

18:00 Galerie kritiků – vernisáž výstavy “Plátna pro velké černé oči” – Míla Doležalová

19:00 ROXY – koncert tradiční romské hudby

Pátek 1. 6. 2012

9:00 Americké centrum – zahájení dvoudenního mezinárodního odborného semináře "Nové podoby nesnášenlivosti vůči Romům v moderní Evropě"

19:00 ROXY – koncert tradiční romské hudby

Sobota 2. 6. 2012

20:00 SaSaZu – závěrečný galakonzert (Cindži Renta/Česká republika, Urs Karpatz Gipsy Band/Francie, Kočani orkestar/Makedonie – Belgie, Nikolay Verbitsky/Rusko, Romathan/Slovensko, Stevan Familić/Srbsko, Carmen Fernandez/Španělsko)

Hosté: Nightwork a Martin Svátek

Po celou dobu festivalu probíhají mezinárodní workshopy „Jdeme dlouhou cestou”.

2.5 Romské kongresy

První romský kongres byl pořádán na den Romů 8. dubna roku 1971 v Londýně, a to mezinárodní organizací International Romani Union (IRU). Na tomto průlomovém kongresu byla přijata romská vlajka a hymna. Vlajku tvoří dva pruhy – v dolní části zelený pruh, symbolizující věčný život poutníků po zelené zemi pod modrou oblohou – modrý pruh. V centru vlajky je vyobrazena čakra, která poukazuje na indický původ romského národa. Romskou hymnou

byla prohlášena píseň *Gejl'em, gejl'em*. Mezi Romy v Česku není existence hymny příliš známa a často je zaměňována písní *Čhajori romaňi*.

Druhý kongres, pořádaný roku 1978, proběhl ve švýcarském městě Ženeva. Hlavní problémy, které byly probírány: zda bude IRU přijata do OSN, vzdělávání romských dětí, snaha odstranit diskriminaci Romů. V roce 1979 byla IRU do OSN přijata do sekce neziskových organizací.

V roce 1981 řešil otázku odškodnění Romů z druhé světové války třetí kongres v Göttingenu.

Čtvrtý oficiální kongres se konal roku 1990 ve Varšavě. Jeho hlavními tématy byly: vzdělávání Romů, kultura a odškodňování.

O deset let později v červnu se místem konání pátého kongresu stala Praha. 350 delegátů zde zvolilo novým prezidentem Emila Ščuku a sídlo IRU se přesunulo ze Ženevy do Bruselu. Stejně jako v ostatních případech bylo dalším z hlavních témat vzdělávání Romů.

3 POŽADAVKY NAŠÍ SPOLEČNOSTI A ŽIVOTNÍ STYL ROMŮ

Romové mají za sebou pohnutou historii. Co se týče historických křivd, bylo jim velmi ublíženo, a proto jsou nedůvěřiví. Snaha romského etnika o sblížení se s ostatními neromskými obyvateli je minimální. Očekáváme alespoň částečné přizpůsobení se romské strany podmínkám daných společností, ve které žijeme. Pokud nemají sami zájem pracovat, není možné je zaměstnávat. Pro zařazení romských dětí do základních škol je nutná školní docházka a alespoň minimální spolupráce rodičů se školou. Vstřícné kroky musí podniknout obě strany – romská i neromská. Praxe dokazuje, že Romové, kteří nežijí v komunitě a mají neromské okolí, se jsou schopni přizpůsobit většinové společnosti. Začlenit Romy do společnosti je v zájmu nás všech. Práci a slušným bydlením získají důstojnost, zlepší kvalitu života sobě i okolí. Romy velmi limituje neexistující soukromé vlastnictví v komunitě. Vše, co si jednotlivec vybuduje a vydělá, bude komunita považovat za vlastnictví všech. Naše společnost Romům umožňuje život na sociálních dávkách, takže i početné rodiny mají v celku dobrý životní standard. Pro neromskou společnost je tento přístup Romů „trnem v oku“. Současná generace má možnost žít bez předsudků, je nezatížená křivdami.

3.1 Romský jazyk

„Pro Roma znamená jeho jazyk vědomí sounáležitosti se svou skupinou, v kontaktu s jinými Romy je použití jazyka vyjádřením blízkosti. Jazyk se stává prvkem jeho identity. Jazykem se liší od svého často nepřátelského okolí, může se jím dorozumívat, aniž by mu ostatní ‚gadžové‘ rozuměli.“¹

¹ Liégeois, 1995

„Na východním a středním Slovensku žijí usedle slovenští Romové nejméně tři staletí. Většina z nich žila v osadách vzdálených několik kilometrů od slovenských obcí. Živili se tradičními řemesly: hudbou, košíkářstvím, kovářstvím, vykonávali sezónní práce na polích, vypomáhali sedlákům. Romština byla jejich základním dorozumívacím prostředkem. K jejímu uchování přispívala romská velkorodina, kde každý měl svou funkci, vymezené místo a úlohu. Po druhé světové válce nebylo na Slovensku dostatek pracovních příležitostí, a tak přicházeli Romové za prací do Čech. Pracovali ve velkoměstech často jako nekvalifikovaná pomocná síla. Nastával rozpad romských velkorodin, které tak ztrácely svou výrobně-ekonomickou úlohu. Docházelo k oslabování kontaktů v rámci velkorodiny a narůstaly kontakty mezi Romy z různých lokalit Slovenska. Stíraly se rozdíly mezi jednotlivými romskými dialekty a vznikala ‚obecná‘ romština. S přibývajícimi kontakty s neromy ztrácela romština svou výlučnost při komunikaci v rámci skupiny. Příslušníci druhé generace, na rozdíl od příslušníků první generace, přistěhovaných Romů užívají mezi sebou romštiny jen výlučně, ovládají ji spíše pasivně. Příslušníci třetí generace romsky obvykle neumí. Často však neovládají pořádně ani češtinu.“²

Romština svým původem patří do starší větve západních novoinďických jazyků.

Během následujících staletí vznikají tři základní dialektové skupiny romského jazyka:

- arménská
- evropská
- syrská

Slovní zásoba Romů je obohacena o slova jiných národů, která převzali během svých cest a slova z jazyka země, ve které se usadili. Na území České

² Šebková, 1995

republiky najdeme romštinu slovenskou, maďarskou a olašskou. Největší zastoupení mají u nás Romové slovenští. V letech 1945–1989 byla snaha odnaučit Romy jejich jazyk. Někteří Romové mluvili na děti češtinou, aby děti neměly ve škole problémy. Dnes se děti ve škole domluví, ale jejich čeština je špatná.

3.2 Výchova a řečová výchova v romské rodině

„Romská rodina se svými výchovnými styly a metodami ovlivňuje vývoj celé osobnosti. Narodí-li se v romské rodině dítě, je mu dána veškerá pozornost rodiny. Děti jsou vedeny k samostatnosti již od útlého věku. Romové své děti milují, ale neposkytují jim dostatek podnětů, nejsou důslední. Rodiče často ochudí děti o dětský svět a děti tak brzy dospívají. Úroveň znalostí romských dětí je v porovnání s dětmi z majoritní společnosti nižší. Romské děti neznají v takové míře říkanky, básničky, neznají základní počty a nejsou schopny popsat věci kolem sebe.

Děti se potýkají s jazykovým problémem. V rodinách se často mluví romsky, slovensky a česky dohromady, ale žádný z těchto jazyků se neužívá v celé šíři. Ve škole potom děti špatně rozumějí a dobře nechápou, co se po nich chce – neznají význam slov. Samozřejmě pak mají špatný vztah ke škole.

Pro Roma znamená jeho jazyk vědomí sounáležitosti se svou skupinou, v kontaktu s jinými Romy je použití jazyka vyjádřením blízkosti. Jazyk se stává prvkem jeho identity. Jazykem se liší od svého často nepřátelského okolí, může se jím dorozumívat, aniž by mu ostatní ‚gadžové‘ rozuměli.“³

„Na východním a středním Slovensku žijí usedle slovenští Romové nejméně tři staletí. Většina z nich žila v osadách vzdálených několik kilometrů od slovenských obcí. Živili se tradičními řemesly: hudbou, košíkářstvím,

³ Liégeois, 1995

kovářstvím, vykonávali sezónní práce na polích, vypomáhali sedlákům. Romština byla jejich základním dorozumívacím prostředkem. K jejímu uchování přispívala romská velkorodina, kde každý měl svou funkci, vymezené místo a úlohu. Po druhé světové válce nebylo na Slovensku dostatek pracovních příležitostí, a tak přicházeli Romové za prací do Čech. Pracovali ve velkoměstech často jako nekvalifikovaná pomocná síla. Nastával rozpad romských velkorodin, které tak ztrácely svou výrobně-ekonomickou úlohu. Docházelo k oslabování kontaktů v rámci velkorodiny a narůstaly kontakty mezi Romy z různých lokalit Slovenska. Stíraly se rozdíly mezi jednotlivými romskými dialekty a vznikala ‚obecná‘ romština. S přibývajícemi kontakty s Neromy ztrácela romština svou výlučnost při komunikaci v rámci skupiny. Příslušníci druhé generace, na rozdíl od příslušníků první generace, přistěhovaných Romů užívají mezi sebou romštiny jen výlučně, ovládají ji spíše pasivně. Příslušníci třetí generace romsky obvykle neumí. Často však neovládají pořádně ani češtinu.“⁴

„Romština je jazykem syntetickým (gramaticky rozlišuje slova a tvary zastoupené v jednom slově), suffixálním (využívá ve slovotvorné a morfologické struktuře romského jména a slovesa pádové, osobní a slovotvorné přípony) a flexivním (na jeden gramatický morfém se může vázat více gramatických významů).“⁵

3.3 Bilingvismus Romů

„Romové přicházeli po druhé světové válce ze Slovenska za prací do Čech, kde jejich mateřský jazyk, romština, postupně upadal. Aby se dorozuměli s majoritním obyvatelstvem a vlivem asimilačních tlaků z šedesátých let, přestávali mluvit svou mateřštinou. Od násilného rozpuštění Svazu Cikánů-Romů v roce 1973 až do listopadu 1989, se romsky mluvit zakazovalo, romský

⁴ Šebková, 1995

⁵ Kamiš, 1999

jazyk se neobjevoval ve vzdělávacích prostředcích ani ve školách. Po listopadu 1989 byla romština uznána jako plnohodnotný jazyk a začleněna do Evropské charty regionálních a menšinových jazyků.

V České republice žijí Romové, kteří mluví dobře romsky i česky, dále Romové, kteří mluví dobře (nebo méně dobře) romsky, ale jejich etnolekt je zdrojem posměchu. Třetí skupinu tvoří Romové, kteří umějí romsky pasivně a někteří z nich mluví dobře česky, mnozí mluví etnolektem češtiny. Do čtvrté skupiny se řadí Romové, kteří romsky neumějí, jejich čeština je přesto romštinou ovlivněna, protože je česky učili rodiče, kteří sami češtinu dokonale neovládali. Do poslední, páté skupiny patří Romové, kteří romsky neumějí, a podle jejich vyjadřování v češtině by nikdo nepoznal, že jsou Romové.“⁶

„Dle Hany Šebkové je na romistech, aby zjistili, jaké procento Romů romsky běžně mluví, pro kolik z nich je romština mateřským jazykem a jak se tento jazyk v českém prostředí vyvíjí.“⁷

3.4 Pojmový svět žáků vstupujících do prvních tříd

Romské dítě vstupující do první třídy je mnohdy vybaveno odlišnou slovní zásobou než jeho neromští spolužáci. Některé pojmy z domova nezná, protože se v romštině nepoužívají. Dnes však většinou vyrůstá dítě v bilingvním jazykovém prostředí nebo v prostředí romského etnolektu češtiny, který může být na různé úrovni. Pro výborné zvládnutí majoritního jazyka není důležité mluvit na romské dítě od narození pouze češtinou, jak se v minulosti prosazovalo. Důležité je, aby byl mateřský jazyk, kterým se na dítě mluví, pojmově bohatý, správně jazykově strukturovaný a zažitý v nejvhodnějším věkovém období. Pokud dítě dobře zvládne svůj mateřský jazyk, klidně tedy

⁶ Šebková in: Balvín, Romové a pedagogika, Ústí nad Labem, 2000

⁷ Krchová, 2007

jazyk romský, bude v budoucnu schopno lépe využít své jazykové schopnosti k naučení cizích jazyků, například češtiny. Mimo jiné s rozvojem mateřské řeči se rozvíjí intelekt dítěte. Často se ovšem stává, že dítě neovládá dobře ani jazyk český a ani jazyk romský. Proto je důležité, aby měl učitel přehled o tom, z jakého sociálního prostředí dítě pochází, aby snáze porozuměl chybám dítěte a mohl věnovat dostatečnou pozornost jejich odstraňování. Romština nemá ekvivalent pro slova pán, paní v českém významu. Když mluví romské děti česky, oslovují nejčastěji romské dospělé osoby teto, strejdo. Výrazy pán, paní, které se začínají postupně užívat, se užívají výhradně pro neromy. Slovo kamarád rovněž v tradiční romské slovní zásobě nenajdeme. V romské komunitě si všichni pomáhali a stáli při sobě, tak jako to dělají kamarádi. Budťo se v ní používaly termíny pro rodinné vztahy, a tam, kde vztahy přesahovaly širokou rodinu, se používaly přezdívký. Slovo kamarád tedy nebylo třeba. Dnes slouží slovo kamarád spíš pro označení vztahu k neromům, kde mít kamaráda neroma je otázkou prestiže. *„Další slova, která nemají romské ekvivalenty, jsou slova takzvaného školního „slangu“. Žák – žákyně, učitel – učitelka, ředitel – ředitelka, vychovatel – vychovatelka, školník – školnice, uklízečka, hospodářka, kuchařka. Tato slova v romštině dříve neexistovala, s postupující školní docházkou je přejímala a opatrovala romskými koncovkami pro přejatá slova: o učitelis – e učitelka, o raditelis – e riaditelka. Když přijde poprvé romské dítě do školy, setkává se často s věcmi, které nikdy v životě nevidělo, a je z toho zmatené.“*⁸ Najednou neumí všechny ty věci pojmenovat, a to ani romsky, protože mnohá slova z oblasti školního „slangu“ romský ekvivalent nemají. V tradiční romské zásobě například neexistují výrazy jako schody, schodiště, chodba, poschodí, patro, přízemí, školní budova, škola, třída, jídelna, družina, kabinet, ředitelna, sborovna, šatna, kancelář, tabule, nástěnka, učebnice, taška, kniha, pastelky, nůžky, guma, pero... Romština většinou nepoužívá nadřazených pojmů, a tak se může stát, že dítě ze začátku nerozumí takovým pojmům, jako třeba pomůcky, pečivo, rodiče, cvičební úbor.

⁸ Krchová, 2007

3.5 Škola a rodiče

„Romská rodina je dodnes početná, udržuje patriarchální ráz. Je zvyklá rozhodovat společně. Rodiče mají často strach, že se dítě vzděláním rodině odcizí, a tak nezajišťují pravidelnou školní docházku dítěte.“⁹

„Romští rodiče vnímají většinou školu jako represivní instituci. Někteří z nich tam své děti nechtějí posílat, protože nechápou, k čemu jejich dítěti bude umět číst a psát. Navíc se bojí, aby se jejich dětem ,bílí‘ nesmáli. Do školy jsou často zváni, až když je s jejich dítětem nějaký problém a učitelé s nimi jednají spatra. Proto se často stává, že romští rodiče nechávají své děti doma, místo aby je posílali do školy.“¹⁰

„Je třeba zdůraznit, že děti velmi ovlivňují rodiče při vytváření postoje vůči škole. Tato úloha se často podceňovala a zapomínalo se na ni. Když rodiče vidí, že jsou jejich děti ve škole respektované, že jsou tam šťastné, jejich postoj se možná radikálně zlepší.“¹¹

„Škola by si měla v první řadě získat důvěru rodičů a jednat s rodiči jako se sobě rovnými. Vždy by měla jednat s rodiči s úctou.“¹²

3.6 Využití romského jazyka k upevnění sebevědomí žáků

Jedním ze základních znaků národní identity je jazyk. Existují stovky romských pohádek a písní přenášených z generace na generaci. Romský jazyk se v České republice bohužel na žádné základní škole neučí. Jednak není o jeho výuku dostatečný zájem, nejsou ani učitelé, kteří by ho byli schopni učit. *„Porovnáme-li řeč starých a mladých Romů, vidíme, kolik ,romských‘ slov se*

⁹ Navrátil, Mattioli, 2001

¹⁰ Žlnayová, 1995

¹¹ Liégeois, 1995, s. 191

¹² Žlnayová, 1995

z romštiny vytratilo. V českých zemích převládá dvojjazyčnost, řada dětí umí romsky už jen pasivně. ¹³

3.6.1 Romská literatura pro žáky ZŠ

Úroveň jazyka se zvyšuje četbou literatury v daném jazyce. Existuje několik druhů učebnic v romském jazyce. Romskému žákovi navštěvujícímu běžnou základní školu však zůstávají utajeny, stejně jako beletrie v romském jazyce. A právě romské knihy a knihy o Romech jsou pro rozvoj romipen nesmírně důležité.

3.6.2 Učebnice psané v romštině

Nakladatelství Fortuna vydalo sešit *Řikadla a pohádky romským dětem a Zpíváme romským dětem*. Pedagogická fakulta vydala pracovní sešity matematiky pro 1. – 3. ročník, určené romským dětem. Ze slovenských publikací to jsou například *Romské rozprávky* od Eleny Lackové, psané v romštině i slovenštině, a zpěvník padesáti nejznámějších romských písní Jána Berkyho-Mrenici *Náne óda lavutári*. Slabikář pro děti, které si chtějí ověřit své čtenářské dovednosti, napsala Milena Hübschmannová. Je v české i romské verzi, jmenuje se *Amari abeceda – Naše abeceda*.

Romské dějiny se žáci základních škol mohou dozvědět z *Romského dějepisů* od Arneho B. Manna nebo z *Historického kalendáře aneb Dějiny českých Romů v datech* od Ctibora Nečase. Přímo pro výuku romského jazyka existuje učebnice *Romaňi čhib*, učebnice slovenské romštiny od Hany Šebkové a Edity Žlnayové.

¹³ Hübschmannová, Šebková, Žigová, 1998, s. 6, 8

3.6.3 Romští autoři vhodní pro žáky základních škol

„Dosud není zvykem, aby v hodinách literatury byla používána díla romských tvůrců. Avšak ve třídách s převahou romských žáků by to učitel literatury dělat měl.“¹⁴

Ráda bych představila dvě významné romské ženy, které pozdvihly romskou literaturu. Autorky Eleny Lackovou a Teru Fabiánovou. Dále pak českou překladatelku a romistku Milenu Hübschmannovou. Elena Lacková, první Romka, která získala vysokoškolský titul na Univerzitě Karlově, se narodila 22. 3. 1921 a zemřela 1. 1. 2003. Byla představitelkou tzv. slovenských Romů žijících ve Slovenské a České republice. Jejím největším životopisným vyprávěním je kniha *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, kterou přeložila do češtiny Milena Hübschmannová. Elena Lacková je autorkou pohádek, povídek a několika rozhlasových a divadelních her. Říká se o ní, že měla romipen v srdci. S knihou *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou* by se dalo výborně pracovat při hodinách literatury. Totéž si myslí Jaroslav Balvín, který tuto neobyčejnou knihu zmiňuje jako jednu z knih vhodných do hodin literatury pro romské žáky.

Tera Fabiánová se narodila 15. 10. 1930 na jižním Slovensku a zemřela 23. 3. 2007. Vyrůstala v cikánské osadě. O tom, jak chodila do školy, píše v knize *Sar me phiravas andre škola – Jak jsem chodila do školy*.

V roce 1946 odešla pracovat do Čech jako služka, později pracovala na stavbách. Nakonec si udělala jeřábnický kurz a pracovala na jeřábu celých 35 let. V osmnácti letech se provdala za Vojtu Fabiána. Jejich manželství nebylo šťastné, po čtyřiceti letech skončilo rozvodem.

¹⁴ Balvín, 2007, s. 132

„Zpočátku psala Tera maďarským pravopisem, později slovenskou romštinou. Její tvorba poukazuje na postavení romských žen a na to, jak se někteří Romové stydí za svůj cikánský původ.“¹⁵

3.6.4 Beletrie v romštině pro žáky základních škol

„Romské knihy jsou psány tak, aby je mohli číst jak dospělí, tak děti. Typické jsou pro romský jazyk hádanky a pohádky. Ty se v ústní podobě přechovávaly z generace na generaci. Pohádky – paramisa vyprávěli výhradně muži při organizovaných sešlostech. V jedné chatrči se tak sešlo tolik Romů, že by ani jehla nespadla na zem, a povídalo se i přes noc. Jedna pohádka trvala až několik hodin. Oproti tomu hádanky si mohly vypravovat i ženy, a to kdykoliv se k tomu naskytl příležitost.“¹⁶

Čtivá je nejen romská próza, ale i romská poezie, například básně Jana Horvátha, V. Oláha, M. Reiznerové, Tery Fabiánové či Anny Koptové. Domnívám se, že na druhém stupni základní školy už by se s romskou poezií dalo pracovat. Asi nejznámější knihou o Romech je kniha *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou* od Eleny Lackové. Kniha má 270 stran a několik desítek kapitol. Některé názvy jsou úsměvné (Co ženské vyvedly pašerákům, Jsi vyspělá cikánka, soudružko Lacková, I s pojídači psů se dá vyjít), jiné spíše k pláči (Transporty, Petič – tábor nucených prací, Aspoň děti aby přežily). Avšak v žádné kapitole nechybí úcta a láska k romství, „romipen“. Autorka často užívá pro dokreslení atmosféry v textu romská slova, která vysvětluje ve slovníčku na konci knihy. V knize popisuje romské zvyky a romskou kulturu: romské rodiny, romská jídla, romskou hudbu, život Romů před a po druhé světové válce a za komunistů.

¹⁵ Hübschmannová in: Romano džaniben, Praha, 2000

¹⁶ Hübschmannová, 2003

Další knihou od Eleny Lackové, která je vhodná pro žáky základních škol, je *Romane paramisa* – Romské pohádky. Tyto pohádky přeložilo do romštiny sedm Romů, každý svým dialektem. Motivy většiny pohádek jsou výhradně romské.

„Milena Hübschmannová vydala knihu s názvem *Hin man ajsi čhaj, so – Romské hádanky*. Kniha se skládá z romských hádanek a anekdot. Hádanky, stejně jako romské pohádky jsou určeny nejen dětem, ale i dospělým. So hin pro svetos jekhbuter? (O čercheňa) – Čeho je na světě nejvíce? (Hvězd).“¹⁷

Tera Fabiánová napsala útlou knížku – *Sar me phiravas andre škola* – Jak jsem chodila do školy. Vypráví v ní, jak byly romské děti ve škole přehlíženy a jak nakonec přišel nový učitel, který je měl rád. Kniha končí větami: „Dlouho jsem do školy nechodila. Přišla válka a my Romové jsme nesměli do vesnice. Natožpak do školy. A tak jsem vyšla z třetí třídy.“ Tato knížka by se dala číst při hodinách čtení již od první třídy. Dětem by se zdála určitě zajímavá a možná by si uvědomily, že chodit do školy nebyla dříve pro romské děti samozřejmost. Dalším dílem Tery Fabiánové, vhodným i pro dětské čtenáře je *Čavargoš* – Tulák, pohádka o psím tulákovi žijícím s Romy.

Romská švédská autorka, Katarina Taikonová, napsala autobiografickou sérii knih o romském děvčátku ze Švédska. Díl, který byl přeložen do českého jazyka, se jmenuje *Katici, ty to zvládneš*. Katice se v ní vrací z dětského domova do své původní romské rodiny. Hana Doskočilová napsala knihu příběhů ze starých bájí i z bible – *O mamě Romě a romském pámbíčkově*. Tyto knihy by si měl přečíst nejen každý Rom, ale i český učitel, aby své romské žáky prostřednictvím knihy lépe pochopil, aby jim byl zase o krok blíž.

¹⁷ Hübschmanová, 2003, s. 25

3.7 Umístování romských dětí do zvláštních škol

„Podle několika výzkumů, které byly zveřejněny v době, kdy probíhaly zápisy dětí do první třídy základních škol, má romské dítě několika násobně větší šanci, že bude umístěno do základní školy praktické.

Amnesty International doporučila, aby pro školní rok 2010/2011 došlo ke zmrazení zápisů do těchto škol, které navštěvují převážně romské děti, a to mnohdy zcela neoprávněně. Správně jsou přitom určeny pro žáky s lehkou mentální retardací.

Poslední výzkum, který si v loňském roce nechalo vypracovat ministerstvo školství, potvrdil jasnou disproporci mezi podílem romských a neromských žáků v praktických základních školách. Zatímco tuto kategorii škol navštěvuje až 1/3 romských dětí, u dětí z majority jde o pouhých 2 %. Distribuce lehkého mentálního postižení v běžné populaci je přitom okolo 4 %.

Zásadním momentem pro domácí scénu bylo rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva, který před třemi lety uznal stížnost osmnácti Romů na diskriminaci ve vzdělávání.

Od té doby je patrná snaha českých úřadů přijmout příslušná opatření, která by postupně cílila k desegregaci romských žáků.

Ministryně školství, mládeže a tělovýchovy Miroslava Kopicová apelovala na pedagogy v osobním dopise, aby do praktických základních škol byly zařazeny jen ty děti, které mají skutečně lehké mentální postižení. „Program pro lehce mentálně postižené má samozřejmě své oprávnění při vzdělávání žáků s tímto postižením. Pokud jsou ovšem podle něj vzdělávány děti, jejichž handicapem není mentální postižení, ale znevýhodnění dané prostředím, jde o chybu systému, za kterou platí děti i celá společnost,“ napsala ministryně v dopise.

To, že diskriminace romských dětí ve vzdělávání existuje, potvrdil i test České televize, provedený v Brně na základní škole s rozšířenou výukou cizích jazyků Antonínská. Dvě ženy, jedna z nich romského původu, se vypravily do školy již po řádném termínu zápisu. Pro romské dítě místo ve škole nebylo, druhá žena byla naopak úspěšnější – její dítě bylo zařazeno do dodatečného zápisu spolu s dalšími opozdilci.

„Zapsaných už mám 70 lidí, což mám na tři třídy. Jsem plný, ale nevím, kolik mi jich nastoupí,“ řekl ředitel romské matce a doplnil, že první třídy už má plné a poslal ji do jiné školy, která podle něj není tak náročná. Zároveň ji varoval, že u něj se žáci musí cizí jazyky učit už od první třídy.

Naproti tomu setkání s druhou matkou bylo úplně o něčem jiném. Druhá matka přišla do školy o den později. Ředitel školy ji odvedl ke své zástupkyni. „Jste dnes už třetí maminka v pořadí, která to prošvihla, ale ten zápis se musí formálně udělat, nejde to jenom takhle přijít bez dítěte. Takže já příští středu neučím a už tam mám nějaké maminky domluvené, tak jestli můžete,“ řekla zástupkyně. Informace o tom, že škola už má plný stav, nezazněla. I upozornění na cizí jazyky v první třídě padlo, ovšem jinak – jako devíza pro dítě.

Podle Amnesty International, která se právě na změny v přístupu zaměřila ve svém výzkumu, není snaha MŠMT dostatečná. „Odstranění rozdílů ve vzdělávání stále není klíčovým prvkem vzdělávací politiky České republiky. V listopadu byla představena nová opatření směřující k zapojení romských dětí do výuky na běžných školách. Ta ale nepřinesou rychlou změnu, protože nejsou zakotvena v legislativě. Je potřeba důkladnějších a hlubších opatření,“ uvedla ředitelka AI pro Evropu a Střední Asii Nicola Duckworth.

Vinu na zařazování romských dětí do praktických škol mají však i jejich rodiče. „Práce s rodiči spočívá ve vysvětlování, přesvědčování, že vzdělání je pro děti důležité. Bohužel, u většiny těchto rodin není prioritou,“ řekla například pro MF DNES ředitelka základní školy v litvínovském Janově Miroslava Holubová, podle které se učitelé někdy potýkají s problematickou spoluprací s rodiči. „Pokud dítě na nároky běžné školy má a chce, může ji

zvládnout i bez pomoci rodičů, protože vypomůže škola. Problém bývá, že se pak žák cítí jiný, vyloučený ze své rodiny, komunity a musí být dost odolný a odhodlaný, aby tuto situaci ustál,‘ dodala Holubová.

„Měli jsme v první třídě chlapce, který zaostával. Jasně jsem řekla, že ho přerazovat nebudeme, dáme mu příležitost,‘ uvedla pro deník Ivana Rosová, ředitelka základní školy v pražské Grafické ulici. Snahu školy však zhatila babička chlapce, která sama vyřídila přerazení do blízké praktické školy. „Víc než babička, která chtěla mít klid, mě rozčílila ta škola, která dítě přijala, aniž to s námi projednala,‘ uvedla Rosová. Podle Jana Stejskala z organizace Z vůle práva je problém i v tom, že romští rodiče sami chodili do zvláštní školy a nepřijde jim divné, aby tam chodili i jejich děti.“¹⁸

Ministerstvo problém řešilo tím nejjednodušším způsobem, na který ve finále díky generalizaci doplatila většina dětí navštěvujících základní školy praktické. V současné době totiž do tohoto typu školy může být přijat pouze žák s diagnostikovanou mentální retardací. Žáci s podprůměrnou inteligencí či s poruchami učení, kteří byli nejčastějšími absolventy těchto škol a na které školský zákon docela pozapomněl, se nyní musí vzdělávat podle vzdělávacího programu pro běžné základní školy či jsou přímo nuceně integrováni do běžných základních škol, jejichž masový kolektiv, tempo a celkový přístup k učení je pro ně často silně stresující. Osobně jsem se během mé praxe nesetkala s případem romského žáka neprávem zařazeného na základní školu praktickou a nemyslím si, že by současný postup ministerstva, jehož jediným cílem je vyhnout se kritice ze zahraničí, něco řešil.

¹⁸ Ryšavý, 2010

4 PEDAGOGICKÝ ASISTENT

Kapitola pojednává o vzniku a vývoji funkce pedagogického asistenta, uvádí dokumenty upravující jeho funkci a organizace, které podporují jeho činnost. Dále popisuje roli pedagogického asistenta na škole. V neposlední řadě píše o jeho vzdělávání. Romské dítě nastoupí do první třídy. Učitelka mluví jazykem, kterému nerozumí. „*Dítě nechápe, cítí se osamoceno, stýská se mu po své rodině. Nakonec začne vyrušovat. Proto působí na některých školách s převahou romských žáků pedagogický asistent.*“¹⁹ Je ve třídě proto, aby se dítě necítilo ve škole tak ztraceno a samo, aby dítěti poradil a vysvětlil, co dítě nechápe.

4.1 Vznik a vývoj funkce pedagogického asistenta

70. léta – Pedagogickou asistenci se snaží neúspěšně prosazovat Milena Hübschmannová.

1991 – PhDr. Vlado Oláh přichází s myšlenkou zaměstnávat pedagogické asistenty ve školách s velkým počtem romských dětí.

1993 – Nezávisle na Vlado Oláhovi přichází s podobnou myšlenkou Helena Balabánová a v září zřizuje s ostravskou charitou soukromou základní školu, která je koncepčně zaměřena na vzdělávání romských žáků a zaměstnává romské pedagogické asistenty z tradiční komunity. První romský asistent tak začal působit v roce 1993 v Církevní ZŠ Přemysla Pittra v Ostravě.

V tomtéž roce vznikají i další varianty vzdělávání romských dětí, většinou přípravné ročníky, které pomáhají překonat počáteční handicap v neznalosti kultury a jazyka.

¹⁹ Krchová, 2007

1994—1995 – K myšlence zaměstnávání romských asistentů se připojuje také Společenství Romů na Moravě a nadace Nová škola.

Srpen 1997 – Ministr Bratinka předkládá zprávu o situaci v české romské komunitě a navrhuje zaměřit se na Romy, kteří by po absolvování rekvalifikačních kurzů pracovali jako poradci ve státní správě a jako asistenti v mateřských a základních školách. V tomtéž roce zahajuje nadace Open Society Fund projekt podpory vzdělávání (PORYV), který se zaměřuje mimo jiné na multikulturní vzdělávání, veřejnou správu a soužití různých kultur.

Rokem 1997 byla poprvé oficiálně zavedena funkce romského pedagogického asistenta ministerstvem školství. 29. 1. 1998 se schází mezinárodní komise pro záležitosti romské komunity, aby předložila státní správě a ministerstvu své priority. Nejdůležitější je podle ní školství a vzdělávání Romů.

29. 10. 1998 Vzniká usnesení české vlády č. 686 – poprvé jsou vyčleněny prostředky ze státního rozpočtu k hrazení mzdových nákladů na pedagogické asistenty a na ministerstvo školství je přijata jako koordinátorka a referentka pro záležitosti romských dětí Albína Tancošová. V tomtéž roce ministerstvo školství zavádí funkci romských asistentů metodickým pokynem.

14. – 18. 5. 1999 se v Sofii koná mezinárodní setkání pedagogických asistentů.

Od roku 1997 do roku 2000 vzrostl počet romských asistentů ve školách z původních 20 na 180. „V roce 2003 pracovalo v českém školství přes 300 romských asistentů.“²⁰

„1. 1. 2005 – zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících odstraňuje rozdíl mezi pojetím asistenta pedagoga z řad majority a romského

²⁰ Kateřina Bešćecová, 2003, s. 15, zkráceno, Gorníaková a kol., 2003, Šotolová, 2008

*asistenta pedagoga, asistent pedagoga je zde řazen mezi pedagogické pracovníky vykonávající přímou pedagogickou činnost.*²¹

4.2 Role pedagogického asistenta

Podmínky k vykonávání funkce romského asistenta:

- minimální věk 18 let
- mít minimálně dokončené základní vzdělání
- absolvování takzvaného kurzu pedagogického minima
- být trestně bezúhonný

“Etické zásady při výchově a vzdělávání romských dětí:

- *vnitřní rozhodnutí vychovatele odevzdat své znalosti a dovednosti dětem*
- *pevné niterné rozhodnutí, volba a odhodlání podílet se dlouhodobě na výchově a vzdělávání romských dětí*
- *vědomí smysluplnosti svého pedagogického působení jako základ důstojnosti osobnosti učitele a vychovatele*
- *realizace profesního étosu jako základu mravní kultury osobnosti učitele a vychovatele*
- *poznání a porozumění pedagogickým procesům jako základ rozhodování při řešení výchovných situací*

²¹ Šotolová, 2002, s. 14–15

- *schopnost komunikovat s jinými lidmi, učiteli, rodiči a celou romskou komunitou na základě niterného rozhodnutí vychovatele*
- *schopnost vychovatele věnovat vše pro optimální rozvoj a socializaci dítěte*“²²

4.3 Vztah pedagogického asistenta k ostatním členům pedagogického sboru

Velmi důležitý je vztah učitele a pedagogického asistenta. Ladislav Goral v úvodu publikace *Romové a jejich učitelé* píše, že romští asistenti jsou zárodkem naší romské vychovatelské tradice a zároveň pokračováním práce českých učitelů věnujícím se multikulturní výchově. Z diskuse s romskými pedagogickými asistenty z dvanáctého setkání Hnutí R vyplývá, že jsou pedagogičtí asistenti velice spokojeni s chováním učitelů a ředitelů škol. Cituji Věru Dudi-Koťo: „*Když jsem nastoupila do školy, neuměla jsem si představit jednu věc: že mne přijde bílá paní učitelka políbit, nebo se se mnou podělit o svačinu, dá mi například kousnout. To jsem si vůbec neuměla představit. A to, co jsem si ani ve snu neuměla představit, dělá prakticky naše paní ředitelka. Jak to mám říci? Ona nechce, abychom dělali rozdíly mezi učiteli a asistenty. Mezi romskými vychovateli a neromskými učiteli.*“²³

4.4 Vzdělávání asistenta pedagoga

„Asistent pedagoga získává odbornou kvalifikaci:

²² Šotolová, 2002, s. 14-15

²³ Tancošová, in: Hnutí R, Ústí nad Labem 1998, s. 93

- a) vysokoškolským vzděláním získaným studiem v akreditovaném studijním programu v oblasti pedagogických věd,
- b) vyšším odborným vzděláním získaným studiem v akreditovaném vzdělávacím programu vyšší odborné školy v oboru vzdělání zaměřeném na přípravu pedagogických asistentů nebo sociální pedagogiku,
- c) středním vzděláním s maturitní zkouškou získaným ukončením vzdělávacího programu středního vzdělávání v oboru vzdělání zaměřeném na přípravu pedagogických asistentů,
- d) středním vzděláním s výučním listem získaným ukončením vzdělávacího programu středního vzdělávání a studiem pedagogiky, nebo
- e) základním vzděláním a absolvováním akreditovaného vzdělávacího programu pro asistenty pedagoga uskutečňovaného zařízením dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků.²⁴

4.5 Organizace podporující činnost pedagogického asistenta

„Nadace Nová škola je nevládní, nezisková organizace působící v oblasti multikulturní výchovy, výchovy k lidským právům, občanství a toleranci. Nadace se zaměřuje na vzdělávání romských dětí a učitelů romských žáků. K jejím projektům patří zavádění a podpora romských asistentů do tříd základních škol, které navštěvují romské děti.

*Společnost **Humanitas-Profes** realizuje akreditované kurzy pedagogického minima pro romské asistenty. Cílem kurzu je získání základní*

²⁴ Zákon č. 563/2004 Sb.

orientace v pedagogické a psychologické problematice a osvojení základních komunikačních dovedností.“²⁵

*„Nadace Open Society Fund se ve své činnosti zaměřuje kromě dalších oblastí i na vzdělávání Romů ve svém romském programu, který zahrnuje: Stipendijní programy, grantové programy a profesní vzdělávání Romů.“*²⁶

Nadace Dr. Rajka Djuriče se ve své činnosti zaměřuje především na vzdělávání Romů. Organizuje vzdělávací programy (nejznámějším byl roční kurs pro romské asistenty) a usiluje o zakládání škol zaměřených na výchovu a vzdělávání romských dětí a mládeže. První experimentální Romská střední škola sociální, která má připravovat studenty na povolání romských asistentů a poradců, byla otevřena v září 1998 v Kolíně. Studium by mělo být ukončeno maturitou a na základě povolení ministerstva školství škola přijme ročně 50 romských studentů z celé republiky. Mezi předměty jsou romský jazyk, romská kultura a historie, nácvik komunikace a řešení konfliktů.

Společenství Romů na Moravě se zabývá mimoškolní výchovou dětí a mládeže, mezi níž patří divadelní představení, sportovní činnost, přednášky a besedy.

4.6 Platové zařazení a přímá pedagogická činnost asistenta pedagoga

1. Platové zařazení asistenta pedagoga ve školách zřizovaných státem, krajem, obcí a svazkem obcí ve smyslu nařízení vlády č. 469/2002 Sb., ve znění nařízení vlády č. 331/2003 Sb., katalog prací č. 2.16.3, se uskutečňuje na základě nejnáročnějších požadovaných činností a odborné kvalifikace. Platové zařazení je možné od 4. do 8. platové třídy podle požadavků školy a školského zařízení na náročnost vykonávané práce. Asistent pedagoga je pedagogickým

²⁵ Šotolová, 2001

²⁶ www.archiv.radio.cz/romove/nadace.html#skola

pracovníkem, proto mu náleží platový tarif podle přílohy č. 2 nařízení vlády č. 330/2003 Sb., ve znění pozdějších předpisů, a osm týdnů dovolené.

2. Míru přímé pedagogické činnosti stanoví asistentu pedagoga ředitel školy nebo školského zařízení v rozpětí dvaceti až čtyřiceti hodin týdně podle potřeby školy či školského zařízení.

5 ROMOVÉ V SOUČASNÉM ČESKÉM VZDĚLÁVACÍM SYSTÉMU

5.1 Statistické údaje

Údaje o počtu Romů v České republice se od roku 1990 neevoluují. Do roku 1989 byli Romové evidováni „zvenčí“, bez ohledu na vlastní rozhodnutí a pocit sounáležitosti. Podle statistik národních výborů bylo v roce 1989 v České republice 145 738 Romů. Romové měli poprvé možnost přihlásit se k romské národnosti při sčítání lidu v roce 1991. Tehdy se k této národnosti přihlásilo 32 903 osob. Při dalším sčítání, v roce 2001, stav osob oficiálně se hlásících k romské národnosti poklesl téměř o 2/3, na 11 746 osob.

Podle kvalifikovaných odhadů se pohybuje počet příslušníků romské komunity v České republice v rozmezí mezi 150 000 – 300 000 osob, přičemž největší koncentrace Romů je na severní Moravě (zejména Ostrava, Karviná), v severních Čechách (Děčín, Ústí nad Labem) a ve velkých městech (Praha, Brno).

Odhaduje se, že až 80 % Romů v České republice žije v městském prostředí a pouze 20 % na venkově.

Žádné statistické údaje o počtu Romů v současném vzdělávacím procesu tedy nejsou k dispozici, existují jen různé nepřesné odhady. Například podle demografa V. Srba žije v České republice 37 000 romských dětí ve věku 6–14 let, tedy základní školou povinných, a dalších asi 16 000 ve věku odpovídajícím studiu na střední škole.

Počet Romů hlásících se k romské národnosti představuje jen zlomek (přibližně 3,5 až 7 %) předpokládaného skutečného stavu. Tato skutečnost vedle jiných aspektů komplikuje řadu rozvojových programů a uplatnění

antidiskriminačních opatření. Ve všech oblastech České republiky obývaných Romy je jejich oficiálně evidovaný počet nesrovnatelně nižší než jejich skutečné množství; někde je dokonce nulový. Například v Ostravě, kde je počet Romů odhadován přibližně na 30 000, se k romské národnosti přihlásilo 658 osob.

Jaké mohou být následky tohoto stavu konkrétně v oblasti školství? Vláda České republiky přijala řadu opatření na podporu integrace romské komunity, která mají jasný a proklamovaný vyrovnávací charakter. Konkrétní školská zařízení potom musí sama řešit a zvažovat, kdo z jejich žáků je Rom a kdo není, a to podle subjektivního pocitu vycházejícího z hodnocení barvy pleti, jména či znalosti jejich rodinného zázemí, anebo mohou celou věc řešit tím, že na jejich škole se k romské národnosti nehlásí nikdo. Ne všechny vládní programy jsou určeny výhradně pro Romy. Adresáty značné části z nich jsou např. *děti ze sociokulturně znevýhodněného prostředí, děti se specifickými vzdělávacími potřebami* atp. a tyto atributy jsou v mnoha případech používány jako nahrazení adjektiva *romský*. Lpění na výsledcích sčítání lidu jako na rozhodujícím údaji řady programů je z mnoha důvodů zavádějící. Například podmínkou vzniku národnostní dvojjazyčné školy dle školského zákona je, aby bylo v obci k určité národnostní menšině přihlášeno minimálně 10 % obyvatelstva. I když vládní koncepce jistě na základě podložených faktů konstatuje, že „... Romové ve své většině zřizování takového národnostního školství nepožadují“, a proto „... k vyrovnávacím postupům v romském vzdělávání nepatří vytváření odděleného romského školství, jakým je národnostní školství polské...“²⁷, je třeba vzít na vědomí, že ani kdyby o něj usilovali, minimálně do dalšího sčítání lidu v roce 2011, kdy by se hypoteticky mohlo přihlásit k romské národnosti více osob, na něj nemají právo, neboť v žádné obci v České republice Romové netvoří 10% menšinu.

²⁷ www.msmt.cz

5.2 Romové v českém vzdělávacím systému

Podle Koncepce romské integrace z roku 2004 (bod 1.1) přistupuje vláda České republiky k řešení romských záležitostí ze tří navzájem se doplňujících pohledů, které nejsou ve vzájemném rozporu: z perspektivy lidských práv (Romové, stejně jako ostatní občané České republiky, mohou v plné míře a bez jakékoli diskriminace užívat všech individuálních práv zaručených jim Ústavou).

Listinou základních práv a svobod a mezinárodními smlouvami o lidských právech, jimiž je Česká republika vázána), z perspektivy národnostní (Romové jsou uznáni jako národnostní menšina, a tak mají stejně jako jiné národnostní menšiny přiznána specifická práva, definovaná v Hlavě III. Listiny základních práv a svobod, Rámcové úmluvě o ochraně národnostních menšin, a to včetně práv kolektivních) a z širší perspektivy sociokulturní.

Posledně zmíněná perspektiva vychází z širšího pojetí „romské komunity“, jejímž členem je *de facto* každý, koho majorita jako příslušníka této sociálně a etnicky definované skupiny identifikuje. Pojem „romská komunita“ se tedy překrývá jen částečně s pojmem „romská národnostní menšina“, kde je definičním znakem příslušnosti aktivní vůle být za příslušníka menšiny považován a společně s ostatními rozvíjet jazyk, kulturu ap. Mnozí z těchto příslušníků romských komunit se ve sčítáních lidu nehlásí k romské národnosti a neprojevují aktivní vůli rozvíjet vlastní jazyk a kulturu. Vědomí své odlišnosti čerpají spíše ze svého postavení ve společnosti, tj. z toho, že jsou majoritní společností odmítáni a marginalizováni.

Právě tato kategorie *sociálně marginalizovaných Romů* je adresátem státní politiky, která se cíleně zaměřuje obecně spíše na záležitosti sociální (v oblasti zaměstnanosti, vzdělávání, sociální péče a bydlení) než úzce národnostní (rozvoj kultury, jazyka, národnostního školství).

*„Koncepce romské integrace na období 2010–2013 nemění základní východiska dosavadního přístupu vlády k řešení situace romských komunit. Vláda České republiky v první řadě usiluje o dosažení provázanosti a koordinace činnosti klíčových subjektů pro romskou inkluzi na národní i na lokální úrovni a vytváří nástroje ke snadnějšímu prosazování národních koncepcí a strategií na lokální úrovni.“*²⁸

²⁸ Ministersvo pro lidská práva, prosinec, 2009

ZÁVĚR

Romové tvoří v České republice specifickou menšinu, která se pohybuje na okraji společnosti. Jejich životní úroveň je nízká a bytová situace neuspokojivá. Chybí jim vzdělání, historické a teritoriální zakotvení. Materiální stránku řeší využíváním podpory od státu. Majoritní společnost se vůči nim uzavírá. Výchova dětí v romské rodině není dobrou přípravou pro školní práci. Neabsolvují žádnou předškolní výchovu, nenavštěvují mateřské školy. Nástup do školy mohou velmi usnadnit přípravné ročníky a funkce pedagogického asistenta.

Vzdělávání dětí se rodiče bojí, myslí si, že se děti odcizí rodině, někteří vůbec nechápou, proč se má dítě učit číst a psát. Stěžejní je, aby sami rodiče pochopili význam vzdělávání svých dětí a vedli je k tomu. Pokud rodiče budou přesvědčeni o nezastupitelném postavení školy v životě jejich dětí a pokud dojde k nalezení vzájemného pochopení a úcty všech zúčastněných stran, změní se pak také vztah Romů ke škole.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BALABÁNOVÁ, H. *Praktické zkušenosti se vzděláváním romských dětí*. Praha: MENT, 1995. ISBN 2551052256

BALVÍN, J. *Metody výuky romských žáků*. Praha: Radix, 2007. ISBN 978-80-86031-73-6

BALVÍN, J. a kol. *Romové a jejich učitelé*. Ústí nad Labem: Hnutí R, Radix, 1999. ISBN 80-902461-1-7

BALVÍN, J. a kol. *Romové a pedagogika*. Ústí nad Labem: Hnutí R, Radix, 2000. ISBN 80-902461-3-3

FRASER, A. *Cikáni*. Praha: Lidové noviny, 1998. ISBN 80-7106-212-X

HORNÁK, L. *Rómský žiak v škole*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešově, Pedagogická fakulta, 2005. ISBN 80-8068-356-5

NAVRÁTIL, S., MATTIOLI, J. *Jak pomoci romským dětem stát se úspěšnými žáky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-009-3

KAMIŠ, K. *Čeština a romština v českých zemích*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 1999. ISBN 80-7044-251-4

KOL. AUTORŮ. *Co se osvědčilo*. Budapešť: Partners Hungary Foundation, 2003. ISBN 80-239-0362-4

KOL. AUTORŮ. *Romové v České republice (1945 – 1948)*. Socioklub: Praha, 1998.

KRCHOVÁ, A. *Přínos romského jazyka a asistentů pedagoga pro romské žáky*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 2007. Diplomová práce.

LIÉGEOS, J. P. *Romovia Cigáni kočovníci*. Bratislava: Rada Európy, Istropolitana, 1995. ISBN 80-967380-4-6

ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-250-5

ŠEBKOVÁ, H. *Jazyková situace Romů a její vývoj*. Praha: MENT, 1995.

ŠOTOLOVÁ, E. *Vzdělávání Romů*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1524-0

VALACHOVÁ, D. a kol. *Vzdelávanie Rómov*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2002. ISBN 80-08-03339-8

ŽLNAYOVÁ, E. *Pojmový svět žáků prvního ročníku základních škol z hlediska romštiny*. Praha: MENT, 1995.

ODBORNÉ ČASOPISY

Romano vod'i. Praha: Romea, 2010. ISSN 1804-9117

Romano vod'i. Praha: Romea, 2011. ISSN 1804-9117

RYŠAVÝ Z. Romské děti jsou neoprávněně umísťovány do „zvláštních“ škol.

Romano vod'i. 2010, roč. 8, č. 1-2, s. 2. ISSN 1804-9117

INTERNETOVÉ ZDROJE

<http://www.romove.radio.cz> (2. 2. 2012)

<http://www.novaskola.org> (2. 2. 2012)

<http://msmt.cz> (16. 2. 2012)

<http://www.havlicak.cz> (16. 2. 2012)

<http://www.equal.romea.cz> (22. 2. 2012)

<http://www.wikipedia.cz> (22. 2. 2012)

<http://www.romanosuno.cz> (5. 3. 2012)

<http://www.miret.cz> (5. 3. 2012))

<http://www.ped.muni.cz> (5. 3. 2012)

<http://www.khamore.cz> (7. 3. 2012)

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Monika Sapíková

Obor: SPPG - vychovatelství

Forma studia: kombinovaná

Název práce: Vzdělávání Romů v kulturně-historickém kontextu

Rok: 2012

Počet stran textu bez příloh: 36

Celkový počet stran příloh: 0

Počet titulů české literatury a pramenů: 13

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 4

Počet internetových zdrojů: 10

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Radomír Havlík, CSc.